

MARULIĆEV DVOSTIH O SV. BARTOLOMEJU

I v o B a b i ć

Listajući *Illyricum sacrum* u Biblioteci Garagnin – Fanfogna u Muzeju grada Trogira, u papirima zametnutim među stranicama ovog višetomnog djela našao sam i jedan sa sljedećom zabilježskom pisanom rukopisom XVIII. stoljeća:

*In Bartholomeum Averoldum, Archiepiscopum
Spalatensem,
Distichon
Aspice dissimiles quam sint duo Bartholomei:
Hic pellem Christo sustulit, ille dedit.
Auctore Marco Marulo, ut fertur.**

Ovaj papir nađen je u primjerku djela *Illyricum sacrum* nekoć u vlasništvu obitelji Garagnin. Kao što je poznato, IV. svezak, tiskan 1769., posvećen je Ivanu Luki Garagninu, splitskom nadbiskupu. U vlasništvo ove obitelji dospjela je i velika količina građe sakupljene pri pripremanju *Illyricum sacrum*, koja je danas pohranjena u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. U XVIII. stoljeću, dakle u vrijeme kad Daniele Farlati priređuje *Illyricum Sacrum* uz pomoć svojih dalmatinskih suradnika, živjela je predaja prema kojoj se citirani dvostih pripisivao Marku Maruliću.

Dvostih je posvećen splitskom nadbiskupu Bartolomeju II. Averoldu (umro 1503), suvremeniku Marka Marulića. Razumljivo je da se nadbiskupu po imenu Bartolomej posvećuju stihovi s temom koja se odnosi na njegovog nebeskog zaštitnika apostola Bartolomeja. Prvi stih govori o dva Bartolomeja. Drugi stih to pojašnjava, premda je pomalo eliptičan, zbog sklapanja atribucijom. Jedan je Bartolomej oteo (sic) Kristovu kožu, onaj je drugi pak dade.

**(Dvostih Bartolomeju Averoldu, splitskom nadbiskupu. Pogledaj kako su različita dva Bartolomeja: / Ovaj Kristu ote kožu, onaj drugi mu je dade. Autora Marka Marulića, kako se govori.)*

Objašnjenje za drugi stih moglo bi se možda tražiti primjerice u Marulićevoj latinskoj propovijedi o Kristovu posljednjem sudu, posebno u dijelu što se odnosi na teološko tumačenje darova proslavljena tijela.¹ U tom tekstu citira sv. Pavla: »*Ovo će se smrtno tijelo obući besmrtnošću, i ovo će se raspadljivo obući neraspadljivošću*« (1 Kor 53). U istoj propovijedi razrađuje misli o smrtnom i besmrtnom, propadljivom i nepropadljivom. Ideju o dvama Bartolomejima, o dva čovjeka moglo bi se nadovezati na poznatu rečenicu sv. Pavla: »*I kao što u Adamu svi umiru, tako će u Kristu svi oživjeti*« (1 Kor 22). I ovu misao Marulić citira u spomenutoj propovijedi o posljednjem sudu, u kojoj raspravlja kako će i u raju zaslužni blistati sjajem različita intenziteta, već prema svojim zaslugama. Dajući svoju smrtnu kožu, nadovezali bismo se na tok naznačenih ideja, sveti se Bartolomej zaodjenuo Kristovom kožom, dakle jedan Bartolomej bi bio po Adamu, drugi pak po Kristu. Prvi čovjek – Adam bio je od zemlje, drugi je pak s neba, tumači sveti Pavao u istoj poslanici pa bi se stoga moglo pretpostaviti da na tu razliku smjera Marulić spominjući dva Bartolomeja.

Marko Marulić više se puta navraća sv. Bartolomeju, uostalom kao i drugim apostolima. Najopširnije o njemu piše u latinskoj pjesmi o apostolima.² Spominjući Bartolomeja navodi deranje kože, po čemu je ovaj apostol, uključujući i sječu glave, zaslužio mučeničku krunu. No, upozorava me Bratislav Lučin, koji mi je pomogao u prevođenju, riječ *sustulit* (perfekt od glagola *tollo*) javlja se u raznim značenjima ovisno o kontekstu pa tako i u značenju nasilne radnje poput otmice, oduzimanja, grabeži, krađe... Tako bi dakle drugi Marulićev stih trebalo prevesti u smislu kako je jedan Bartolomej (apostol) dao Kristu kožu dok mu je onaj drugi (splitski nadbiskup) oteo.

Postavljamo pitanje: zašto se ovako banalnom temom u stihovima pisac obraća splitskom nadbiskupu, inače prije benediktincu, teologu, filozofu i oratoru? Izbor apostola određen je, naglasili smo, imenom nadbiskupa. Nu, intonacija je moralizirajuća. Zar jedan nadbiskup mora promotriti, razmotriti (*Aspice...*) teološki banalne stvari poznate na razini pučke pobožnosti? Ne priliči docirati jednom nadbiskupu. Nije li u intonaciji naznačeno i svojevrsno prekoračenje? Nadbiskup Bartolomej je i zaslužio prijekore. Daniele Farlati u *Illyricum sacrum*, pozivajući se na isprave i tradicije koje mu prenose njegovi splitski suradnici upućeni u povijest svog grada, spočitava mu da je za svoje dvadeset trogodišnje pastirske vlasti u Splitu (od 1479. do 1503.) vrlo malo učinio što bi bilo vrijedno spomena, s izuzetkom gradnje nadbiskupskog kaštela (Kaštel–Sućurac) i crkvenih reorganizacija u odnosu na nadležstva nad Hercegovinom i Makarskom krajinom.³ Na tom kaštelu dao je 1489. uklesati latinski natpis u kojem se veličaju njegov

¹ M. Marulić, *Latinska djela I*, Split 1979., str. 65–136.

² M. Šrepel, »Marulićeve latinske pjesme«, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, II, Zagreb 1899, str. 21. i 22. Usp. također i M. Marulić, *Institucija I*, Split, 1986. str. 120–121.

³ Usp. D. Farlati, *Illyrici sacri Tomus tertius*, Venetiis 1765, 406.

rod, osobne vrline i učenost.⁴ Bio je, naime, iz plemićkog roda koji se dičio starinom iz vremena langobardskog kralja Deziderija. Takav nadbiskup morao je imati za uzor (a izgleda da ipak nije) sv. Bartolomeja koji je, premda prema nekim legendama kraljevskog roda, samozatajno i odvažno provodio sveti život. Za vrijeme ovog nadbiskupa, skoro stalno odsutnog (prvi put je došao u Split tek 1483., dakle četiri godine nakon svog promaknuća), splitskom crkvom su upravljali njegovi vikari, među kojima i Marulićevi prijatelji i poznanici, pa tako i Jerolim Čipiko i Toma Niger Mrčić, premda je Averoldo znao crkvene posjede i prihode davati na korištenje i upravljanje strancima. S kanonicima, ali i sa splitskom sredinom općenito, nadbiskup je zapao u prijepore i sudske sporove, što su se vodili u Veneciji. Pokušavao je napustiti splitsku nadbiskupiju i zamijeniti je za biskupiju u rodnoj Brescii. Nije ni umro u Splitu. Preminuo je u Veneciji, nakon čega ga je naslijedio agilni Bernard II. Zane.⁵ Valjda nije namjeravao ostaviti svoju kožu u Splitu tada izloženom žestokim turskim nasrtajima. On nije ni mogao biti povezan s Dalmacijom kao svećenici i prelati iz ovog kraja. Uostalom, nisu se ni malobrojni vojnici Talijani, ali ni strani plaćenici, zdušno borili protiv Turaka kao Hrvati, koji brane svoju postojbinu, kuće, obitelji, голу kožu. Neredi, kvarenje ćudoređa i opadanje vjere obilježili su, prema Farlatijevom pisanju, ne baš slavnu nadbiskupsku vlast Bartolomeja II. Averolda. Stoga bi ovaj dvostih trebalo shvatiti i kao prijekor prožet ironijom. Ako je dvostih i došao do nadbiskupovih očiju, odnosno ušiju, svojom srednjovjekovnom intonacijom i patetikom vjerojatno se nije mnogo dojmio ovog renesansnog prelata kojem se očito nije tavorilo u zabitnom, čamotnom Splitu na obali sjeverozapadnog Balkana. Imao je vjerojatno i nemalo osobnih problema. Njegov je izvanbračni sin morao platiti papi 1500 dukata da bi zadobio jednu biskupsku stolicu u Italiji.⁶ Naravno, u to vrijeme humanizma i renesanse, u doba prije Tridentskog koncila, ovakvo ponašanje jednog nadbiskupa nije bilo baš velika iznimka. Možda su mu Marulić kao i splitska sredina isuviše oštro sudili. Nadbiskup Averoldo nije bio bez kvaliteta, koje mu ne niječe ni D. Farlati, pa i zasluga. Nemali je njegov doprinos gradnja ljetnikovca i utvrda što su poslužile ne samo ladanju, već i obrani tamošnjih težaka. Njegovim marom nabavljeni su oslikani antifonari do danas sačuvani u splitskoj katedrali, ukrašeni njegovim grbom, koji je inače volio isticati.⁷ No možda je nabava ovih oslikanih knjiga bila naprosto iznuđena; naime, njegovi splitski protivnici, svećenici, optužuju ga među ostalim upravo zbog zapuštenosti crkve, koja nema ni obrednih odijela, ni knjiga, ni nakita.⁸ Pokušali smo skicirati vrijeme i prilike iz vremena

⁴ O Averoldu i gradnji nadbiskupskog kaštela ljetnikovca usp. D. Farlati, *o. c.*, str. 406. D. Kečkemet, *Kaštel–Sućurac*, Kaštel–Sućurac 1978., str. 94.–97.

⁵ Usp. G. Novak, *Povijest Splita*, III, Split 1978., (drugo izdanje), str. 1482–1484.

⁶ M. Sanudo, »Raporti della Repubblica veneta coi Slavi meridionali, 1496–1533«, *Arhiv za povijest jugoslavensku*, knj. V., Zagreb 1859, str. 12.; D. Kečkemet, *Kaštel–Sućurac*, Kaštel–Sućurac 1978., str. 95.

⁷ D. Diana, N. Gogala, S. Matijević, *Riznica splitske katedrale* Split, 1972, str. 156–157. D. Kečkemet, *o. c.*, str. 95, pokušava revalorizirati nadbiskupa Averolda, pa spominje i antifonore u splitskoj stolnici.

⁸ G. Novak, *o. c.* str. 483.

Bartolomeja II. Averolda i njegova suvremenika Marka Marulića, čovjeka iznimne moralne senzibilnosti i odgovornosti.

Izraz *aspice*, kojim se koristi Marulić u svom dvostihu posvećenom Bartolomeju, u značenju pogledaj, promotri, koristi se često u smislu ukazivanja na vizualnu konfiguraciju, kao poziv na gledanje umjetničkog djela. U tom smislu rabio se primjerice i na više ranosrednjovjekovnih splitskih natpisa na ukrašenom kamenom namještaju.⁹ Pomišljamo stoga nije li Marulić uz ovaj dvostih nacrtao i kakav groteskni crtež. Možda je tekst tek pratio i komentirao crtež? To više što je dobro poznato izvješće gradskog kneza F. Celsija iz 1528. godine, koji piše o Marulićevim grotesknim slikarijama (*brutissime figure*) s prizorima paklenih muka, izlaganim na više mjesta po gradu, kojima je pokušavao uplašiti splitsku mladáriju ne bi li se vratila ispravnom životu.¹⁰ Sam Marulić spominje evanđelistar što ga je oslikao vlastitom rukom i poklonio svojoj sestri, redovnici Biri.¹¹ Njegov pak biograf Frane Božičević–Natalis hvali njegovu nadarenost za likovne umjetnosti koju je očitovao od djetinjstva, vješt u slikanju, klesanju i oblikovanju.¹² Likovnu nadarenost zastalno je naslijedio od oca koji je bio vješt u oponašanju tuđih rukopisa pa je čak bio optuživan za krivotvorenja isprava.¹³

Sv. Bartolomej je prikazan na portalu Trogirske katedrale s kožom preko ruke, kako je to zamijetilo pronicljivo oko arheologa Ivana Marovića. Uočeno je da je ovaj apostol prikazan sa smokvinim listom ponad glave.¹⁴ U ikonografiji sv. Bartolomeja prikazuje se trodimenzionalno tijelo, ali i njegova koža. Ta oderana koža je u stvari oplošje tijela koje je izgubilo jednu dimenziju te se svelo na savijenu plohu. Grotesknost i intelektualnost se nadopunjuju. Rečeno današnjim rječnikom, izvršena je topološka transformacija. Likovno, intelektualno–religiozno, ali i ono animalno, destruktivno, međusobno se povezuje. Sv. Bartolomej ima pandan u

⁹ Ž. Rapanić, »Ranosrednjovjekovni latinski natpisi iz Splita« *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXV – LXVII, 1963.–1965., str. 267–314.

¹⁰ H. Morović, *Povijest biblioteka grada Splita*, I, Zagreb 1971., str. 88. C. Fisković: »Prilog životopisu Marka Marulića Pečenića u knjizi *Baština starih hrvatskih pisaca*, Split 1978., str. 83.; isti: »Marko Marul Pečenić i njegov likovni krug«, u navedenoj knjizi, str. 115. isti; »O Marulićevom slikanju«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 26/1086–1987., str. 393–424.

¹¹ C. Fisković, »Prilog životopisu...«, str. 82.; isti, »Marko Marul Pečenić i njegov likovni krug«, str. 114–115.

¹² V. Gligo: Životopis Marka Marulića Splitsanina što ga sastavi njegov sugrađanin Frano Božičević, *Nedjeljna Dalmacija*, Split 19. XII. 1971., str. 12. C. Fisković, Marko Marul Pečenić i njegov likovni krug, str. 110.

¹³ Usp. C. Fisković, »Prilog životopisu...«, str. 69–70.

¹⁴ C. Fisković, »Bilješke o Radovanu i njegovim učenicima«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 8/1954, str. 32., list smokve iznad Bartolomejeve glave dovodi u svezu s Natanaelom (Bartolomej), koji se u Evanđelju spominje pod smokvom (*Iv* 1, 45–50). J. Belamarić, »Ciklus mjeseci Radovanovog portala na katedrali u Trogiru«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 30/1990, str. 127–128., list smokve dovodi u svezu s listom iste biljke što pokriva Venerin brijeg na kipu Eve na istom portalu, povezujući ovaj motiv s Evinom odnosno Bartolomejevom kožom.

poganskom Marsiji kojem je oderaо kožu ni više ni manje nego samo božanstvo skladnog, umjetnosti – Apolon. Što li nam je tek očekivati od dionizijevske dimenzije psihe?¹⁵

Kroz ova dva stiha štrcnula je, čini nam se, mala doza Marulićeve agresivnosti s jetkom ironijom prema njemu nesimpatičnom nadbiskupu, no možda je sačinjavajući dvostih imao i primisli o koži općenito što se ne bi isključilo s obzirom na njegovu religioznost i duboku upućenost u vjerske stvari. I prije je bilo poznato više njegovih tekstova šaljive naravi. Najnovija otkrića Darka Novakovića objelodanila su velik

¹⁵ Koža je površina preko koje se vrši destrukcija objekta. Deranje živog protivnika je praksa koja nije zaboravljena na Balkanu i tijekom našeg stoljeća. Koža je zapravo prva odjeća, naš kontejner. U percipiranju tijela uglavnom se zaustavljamo na koži, najčešće na licu, ostajemo na razini oplošja. U anatomskim atlasima iz prijašnjih stoljeća prikazivalo se ljude nasmijane, skladne no s oderanim pojedinim plohama na tijelu, ili pak s ovećim otvorima poput rastvorenih ormarića i ladica s naslaganim organima u unutrašnjosti. Koža je ekran tijela, ona emitira poruke s mirisima, bojama, pjegama, sa šarama ekcema... Tijelo i psiha se žale na koži i iskazuju ono što se ne može izreći riječima. Naravno koža je ploha za užitke, za milovanja; na njoj su proboji, diskontinuiteti, zanimljivi ne samo intelektualno i znanstveno. Danas se govori o koži kao bitnom elementu od kojeg su sklepani osobni identiteti. (O psihoanalitičkoj interpretaciji kože, uključujući raščlambu mita o Marsiji, višekratno je pisao D. Anzieu. V. npr. njegovo djelo: *L'épiderme nomade et le peau psychique*, Paris 1990.). U fantazmima o nama samima, dapače, salijeću nas tlapnje o više ovojnica, različitih debljina i propusnosti. Nekima je, opće poznato je, koža kao opanak tvrda posebno na obrazima. Koža zanima odvajkada teologe. Posebno tunika od kože koju često spominju mistici. Misli se na onu kožu, krzno, odjeću (*tunicas pelliceas*) u koju je Bog zaodjenuo Adama i Evu nakon izгона iz raja u kojem su dotle goli blaženo i nevinno šetkali (*Post 3,21*) (Na ovu temu usp. M. Davy, *Enciklopedija mistike*, I. sv., Zagreb 1990., str. 236., 249. Ovog problema dotakao se i J. Belamarić, o. c. str. 128.). Odjeća od životinjske kože – krzno spominje se višekratno u Bibliji (Usp. X. L. Dufur, *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb 1988, s.v. odjeća, col., 759–765.). Ovu temu razmatra i sveti Augustin u propovijedi o uskrснуću (*Sermo CCCLXII, de Resurrectione*) dovodeći je u vezu s idejom smrtnosti. U židovskoj, u biti pastirskoj imaginaciji, šatori od životinjske kože bubre do kozmičkih raspona kao metafora nebeskog svoda slična šatoru: »*Odjeven veličanstvom i ljepotom, svjetlošću ogrnut kao plaštem! Nebo si razapeo kao šator (Extendens caelum sicut pellem), nad vodama sagradio dvorove svoje*« (*Ps 104, 1–3*). U komentaru ovih riječi iz psalma sveti ih Augustin (*In psalmum CIII, Enarratio*) dovodi u svezu s krznom u koje su zaodjenuti Adam i Eva kao oznakom njihove smrtnosti. Na kraju svijeta i vremena, prisjećamo se čuvene rečenice i sv. Pavla (*Heb 1, 11*) Bog će saviti svijet kao stari plašt, zapravo u izvorniku kao staru odjeću (*ut vestimentum*). Dakle, pred kraj ovog materijalnog i vidljivog svijeta prije nego sasvim nestane, svijet bi izgubio jednu dimenziju, spljoštio bi se i splasnuo poput krzna, poput pohabane odjeće. Dakle postoji veza: koža, ljudska opna, s odjećom od krzna. Zapravo možda bi bilo logičnije da je životinjska koža kao prvotna unutrašnja ovojnica naše psihe. Odjeća, ta naša druga koža, taj svojevrsni prostorni otisak tijela, nije zanimljiva dakle tek fetišistima. Ona spada u velike metafore. Odjeća se apostrofira i u legendi o sv. Bartolomeju. Ovaj je apostol bio odjeven u raskošnu odjeću, pokriven bijelim plaštem, haljom urešenom purpurnim vezovima i dragim kamenjem, koju je nosio, kao i svoju obuću, dvadeset godina a da se nimalo nije pohabala ni isprljala. (Usp. J. de Voragine, *La légende dorée*, II, Paris 1967, str. 126.) Raspadljiva odnosno neraspadljiva odjeća javlja se u identičnim kontekstima u kojima se govori o raspadljivosti odnosno, o neraspadljivosti tijela, o proslavljenom tijelu. Uostalom, nakon svršetka vremena blaženima će pristajati bijele halje u nebeskom Jeruzalemu (usp. *Otk 3,4*).

broj Marulićevih zaboravljenih stihova satirične naravi, od kojih su neki s erotičnim natruhama.¹⁶ Moglo bi se pomisliti da su oni suprotnog predznaka u odnosu na Marulićev uzgon prema duhovnim sferama. Težnja prema uzvišenom bila bi dakle praćena regresivnim ispuštima sa slabim tragovima blasfemnih isparavanja (takvih aroma nije lišena ni naša interpretacija). No ta su proturječja, kako tumači Mihail Bahtin, opća mjesta kasnosrednjovjekovnog mentaliteta. Ipak, nije to nikakvo isključivo obilježje srednjeg vijeka. Sveudilj u ljudskoj duši ne jenjava boj između vojna Poklada i Korizme.

I v o B a b i ć

MARULIĆ'S DISTICH ON ST. BARTHOLOMEW

Browsing through the pages of Daniele Farlati's monumental work *Illyricum sacrum*, in the Garagnin Fanfogna Library at Trogir the author has found a piece of paper, in 18th century handwriting, reading:

*In Bartholomeum Averoldum Archiepiscopum Spalatensem
Distichon
Aspice dissimiles quam sint duo Bartholomei:
Hic pellem Christo sustulit, ille dedit.
Auctore Marco Marulo, ut fertur.*

The acidly intoned text alludes to bishop's heavenly patron, the apostle Bartholomew. The bishop Bartholomew, as far as we know, fully deserved the author's contempt. Farlati, referring to documents and traditions, reproached him for having done little worth mentioning in the twenty-three years of his pastoral rule in Split (1479-1503), his only merit being the building of the fortifications around the archiepiscopal castle (Sućurac). Namely, this Renaissance prelate, bored with life in the provincial Split, was almost constantly absent from the town, where rule of the unpopular archbishop was marked by disorders, moral corruption and declining faith. Among other things, he had to pay the Pope the sum of 1500 ducats in order to procure a bishop's seat in Italy for his illegitimate son.

¹⁶ D. Novaković, »Marulovi ljubavni stihovi u Škotskoj«, *Slobodna Dalmacija*, 11. srpnja 1995, »Forum«, str. 1–2.